

„SÍST EFTIRSÓTTA“ málverkið í Bandaríkjunum. Geómetrisk abstraktmynd með hvössum hornum og hrjúfri áferð er það sem Bandaríkjamenn gætu síst hugsað sér að hafa uppi á vegg.

GREINARHÖFUNDURINN í miðju ásamt þeim Komar og Melamid, rússnesku málurumum sem búa í New York og hafa kortlagt myndlistarsmekk almennings í nokkrum löndum, nú síðast á Íslandi.

til að mynda trúarsjónarmiðum (72%). Fæstir, eða 19 af hundraði, eru reiðubúinir að greiða meira en 60 þúsund krónur fyrir listaverk sem þeir eru virkilega hrifnir af, og aðeins 6 af hundraði gætu hugsað sér að hafa málverk af nakinni manneskju fyrir augum. 41 prósent landsmanna taka jákvætt undir málverk af fjöllum, hrauni eða óbyggðum að haustlagi (44%) á meðan rúmlega einn tuttugasti óskar heldur að myndefnið tengist borgum (1%), húsum eða öðrum mannvirkjum (5%). Um helmingur aðspurðra er hrifnari af ávölum bogum (51%) en hvössum hornum (19%), og yfirgnæfandi meirihluti vill að málverk séu á stærð við þvottavél (57%) eða 19 tommu sjónvarp (67%). Íróniuskammturinn heldur einungis áfram að margfaldast eftir því sem könnunin, sem útfærð var samkvæmt vísindalegum kröfum, er brotin niður í fleiri tölfræðileg smáatriði.

SKÁLDAD Í ÞJÓÐARSÁLINA

Ef frá er talið „hneykslið“ sem ljósmyndarinn Robert Mapplethorpe olli í lok síðasta áratugar hefur sennilega enginn listviðburður vakði meiri eftirtekt á undanfögnu úti í hinum stóra heimi en þetta rannsóknaverkefni Komars og Melamids á myndlistarsmekk fólksins. Það er líka afar hæpið að hægt sé að draga upp mynd af „meðaltalssmekk“ heillar þjóðar út frá jafn hráum tölfræðilegum staðreyndum og raun ber vitni. Eftirsóttasta málverk íslensku þjóðarinnar er því í raun afbökun á ímynduðu fyrirbæri, og þeir félagarnir hafa mátt leggja sig alla fram við að fylla í eyðurnar þar sem prósentutölunum sleppti.

Eins og í öllum skoðanakönnunum ræður eðli spurninganna mestu um eðli útkomunar. Bróðurpartur Hagvangskönnunarinnar snerist um lit, stíl, stærð og myndbyggingu, með öðrum orðum um formlega eiginleika. Engin tilraun var gerð til að varpa ljósi á þau margvislegu merkingarblæbrigði eða þá upplifun sem fólk kann að verða fyrir þegar það skoðar listaverk vandlega. Flókin fagurfræðileg viðbrögð eru þannig lögð að jöfnu við álíka einfaldan hlut og að versla til daglegra þarfa; þetta helgibrot verður að teljast hluti af „mega-brandaranum“.

Fleiri vankanta má ugglust tína til. Hvernig geta tveir (vodka-blautir) Rússar sem aldrei hafa til Íslands komið og vita nánast ekkert um landið, nema það sem þeir hafa séð í nokkrum glanstúristabókum, málað sjálfa þjóðarsálina? Þeir sækja „andagiftina“ í andlaust tölvuúrtak og þykjast svo getað túlkað einhvern sameiginlegan fegurðarsmekk Frónbúa!

KJARNI MÁLSINS

Að dæma uppátækið dautt og ómerkt út frá slíkum aðfinnslum er að fara á mis við hina „dýpri“ merkingu könnunarinnar. Eru eftirsóttustu málverk þjóðanna algjörlega sósíalísk eða algjörlega lýðræðisleg að inntaki? Val fólksins, eins og Komar og Melamid kalla verkefnið, er ekki viðleitni til að koma á laggirnar áður óþekktir tegund af „alþýðumyndlist“.

Komar og Melamid eru hvorki tækifæris-sinnar („situation-istar“) að gera sér mat úr uppákomufikn fjölmíðlanna né einhverjir popplistaargalpar sem beita öllum andfagurfræðilegum ráðum til að komast í sviðsljósið. Það er altént ekki eina markmið þeirra. Með Vali fólksins hefur þeim tekist að ýkja hina „lýðræðisgjörnu meirihlutaskoðun“ svo gríðarlega að fátánleiki fólksunnar ætti að vera nístandi augljós.

Hvað voru þeir eiginlega að gefa til kynna? Jú, að opinberar viðhorfsmælingar geta alið jafn auðveldlega af sér forsetaframbjóðendur og neytendur fyrir dömubindi. Nánast hvað sem er. Slík röksemdafærsla höfðar mjög til fréttasmála, því þótt helsta verslunarvara

fréttamenskunnar séu endurunnar skoðanir, uppdubbaðar sem málefnalegur fluttningur, „kjarni málsins“, og hún nærast að miklu leyti á niðurstöðum markaðsrannsóknna og símkosninga, einkum þegar „stórt er spurt“, veitir það henni aukinn trúverðugleik að gefa í skyn að skoðanakannanir segi ekki alla söguna þegar allt kemur til alls. Hana segir náttúrulega fjölmiðillinn sjálfur.

EÐLILEGUR LIÐUR Í UMHVERFI FRAMTÍÐARINAR

Hvers konar tölfræði (statistik) er lykilatriði í valdataekni lýðræðisríkja um allan hinn „bananalýðræðislega“ heim þótt talnadýrkunin hafi hvergi náð meiri fótfestu en á Vesturlöndum. (Orðið statistik er náskykt þýska orðinu Staat, eða ríki, og tilurð þessarar „vísindagreinar“ er óaðskiljanleg frá uppgangi þjóðríkjanna.) Í samræmi við ákvæði bandarísku stjórnskrárinna um rétt kosningarhlutfall þingfulltrúa urðu hverskonar „samþykkisprófanir“ ómissandi þáttur í ríkisrekstrinum. Varla er til sú þörf sem ekki hefur verið snúid yfir í hlutfallstölu og hún mótuð og löguð að meginhagsmunum kerfisins — eigin viðhaldi — hvort sem um er að ræða sjónvarpsáhorf, auglýsingar, gáfnapróf, heilsugæslu, vegagerð, tryggingar, bingó-lottó, atvinnumiðlun, verðbréf, húsbref, lánskjaravísitölu eða verga þjóðarframleiðslu. Nánast allt manlegt nema listsköpun — þar til Komar og Melamid mættu á vettvang.

MENNINGARFJANDSKAPUR FÓLSKINS

En rannsókn Komars og Melamids slær á fleiri (ógrandi) strengi. Nú þegar mörgum virðist sem aðeins eigi eftir að bókfæra hugmyndafræðilegt gjaldprot framúrsteftunnar færir Val fólksins myndlistarmönnum nýjan tilverugrundvöll með því að afnema þau sögulegu fríðindi þeirra að fá að „leika lausum hala“.

Í bókmenntum, kvikmyndum og tónlist rennur „hálistin“ og „láglistin“ eftir svipuðum markaðsfarvegnum hvað varðar útbreiðslu og neyslumáta; bókin, myndbandið og hljómdiskurinn eru „opin fyrir öllu“. Öðru máli gegnir um myndlistina. Hún á sér ekki tjáningarform sem komast almennilega í líkingu við spennusöguna, sjónvarpsgamanþættina, hasarkvikmyndina eða popptónleikana.

Áður fyrr gerði almenningur sér allt að góðu sem að honum var rétt, með einstaka undantekningum þó, eins og þegar Hafmeyja Nínu Sæmundsson var sprengd í loft upp í Tjörninni á gamlárskvöld 1959. Nú hikar hann ekki að áfrýja til dómsstóla þegar sá gállinn er á honum. Listaheimurinn hefur gjarnan vísað til slíkra mótmæla sem merkis um menningar-fjandskap fólksins í því skyni að hlúa betur að eigin hagsmunum. Í millitíðinni hafa hinir útvöldu komið ár sinni fyrir borð hjá því opinbera og þurfa hvorki að taka tillit til skattgreiðenda né þess hvort listaverkin séu yfirhöfuð söluhæf á hinum almenna markaði. (Af gefnu tilefni skal tekið fram að íslenskir myndlistarmenn standa yfirleitt alfarið

„EFTIRSÓTTASTA“ málverk rússnesku þjóðarinnar er sláandi líkt uppáhaldsverki Bandaríkjamanna. Sömu litir, blátt og grænt, eru í mestu uppáhaldi, en hjá Rússum er skógurinn eitthvað fyrirferðarmeiri. Fólk má vera með, en ekki áberandi, og Rússar geta vel hugsað sér Krist sitjandi í náttúrunni.

straum af kostnaði vegna eigin sýningahalds, og fá sjaldnast fimmeyring til baka.)

LÝÐ-RÆÐIÐ

Inntakið í könnun Komars og Melamids er smekkur í sinni víðtækustu merkingu. Þó að í fljótu bragði mætti ætla að þetta afstæða og tiskukennda fyrirbæri komi þegn-réttindum okkar takmarkað við er „smekkurinn“ samt það tonnatak sem heldur neyslusamfélaginu saman, og honum er óspart beitt til að upphefja eða útiloka einstaklinginn frá þátttöku; að hafa smekk jafngildir því að hafa skoðun og það að hafa (rétt) skoðun jafngildir því að tilheyra. Þannig hefur „smekkurinn“ að vissu leyti leyst hefðina að hólmi sem undirstaða þjóðfélagsins.

Nálægð markaðarinnar, sem þrengir sér inn á hvert heimili, gerir það að verkum að við komumst ekki hjá því að verða áþreifanlega vör við þá „smekkbáráttu“ sem endalaust er háð um hollustu okkar. Hörðustu átaksvæðin eru þó hvorki gallerí né söfn heldur verslanir. Á þessum stöðum hefur almenningur á tilfinningunni að komið sé til móts við smekk hans og þarfir ólíkt því sem gerist í söfnunum þar sem einn smekkur er öðrum „kjörbúðarsmekk“ betri og sá sem ekki kann gott að meta verður óhjákvæmilega afskiptur. Söfnin eru arftakar þess tíma þegar smekkvísinn var miðstýrt að ofan. Og þrátt fyrir alla tilbúðri við að laga þau að skemmtanaíðnaðinum með safnarútum og safnaleiðsögn, sækera-kaffistofum, barnaleikherbergjum, gjafavörubúðum og aðsóknartalningu, svona til að vera með í allri samkeppninni, eru þetta fremur þunglamalegar túristagildrur.

Á TÍMUM TÓMARÚMSINS

Val fólksins leysir samtímamyndlistina kannski ekki úr þeim álögum að vera utanveltu í þjóðfélaginu. Gagnrýnin sem í framkvæmdinni felst er enda fyrir löngu orðin akademísk, auk þess sem afrastrukturinn er gagnert stílaður inn á söfnin en ekki markaðinn.

Eftir að myndlistin tapaði sjónrænni einokunaraðstöðu sinni með tilkomu ljósmyndarinnar á síðustu öld hefur hún kappkostað að kryfja sig. Módernisminn gekk í skrokk á akademísku listinni, og þegar hún lét loks undan síga lagði póst-módernisminn til atlögu við módernismann uns rústinar einar stöðu eftir og öll mótspyrna hefðarinnar var horfin. Síðan á níunda áratugnum hefur nýlistin ýmist fengist við að röggbera sjálfa sig, skreyta táknfræði- og samsæriskenningar franska heimspekiskólans, hossa sér á líkamspólítíkinni eða gramsa í rústahaug hefðarinnar eftir einhverju til að móða úr. Stundum allt í senn. Á þessu sjálfhverfa þróunarferli hafa reyndar verið gerðar margvíslegar tilraunir til að endurheimta samfélagshlutverk myndlistarinnar, en hún hefur jafnharðan hrökklast inn í skel sína af enn meiri einstrengingshætti.

Við lifum í hálfgerðu síðferðislegu og pólitísku tómarúmi. Leiðtogarnir virðast ófærir um að leiða; gamla flokkakerfið (eins og þjóðkirkjan) á í basli og velferðarsamfélagið veit varla lengur í hvorn fótinn það á að stíga. Til hægri eða vinstri. Tangóinn heldur áfram. Reynslan kennir að þegar svo er ástatt lætur náttúran (þ.e. „náttúra fólksins“) fyrr eða síðar til skara skriða og æðir innfyrr. „Fólkid þráir kjölfestu, ekki frelsi“, segir Melamid. Það ætti því engan að undra að eftirsóttasta málverkið skuli allstaðar vera landslag. Næstum eins og úr sömu sveitinni.

Svar Komars og Melamids við ástandi myndlistarinnar er í senn kaldhæðid og bjartsýnt. Val fólksins er borgaraleg innrás á varnarvirki hins innblásna smekks, gríðastað fagurlistanna. Jafnframt er könnunin liður í því sem kalla mátti endurmenntun listamanna. Hvort sem uppátækið verður tekið alvarlega eður ei virðast Komar og Melamid vera staðráðnir í því að læra meira og meira um væntingar og fordóma fólksins og finna listinni nýjar tjáskiptaleiðir — „handan við“ galleríid, safnið, tvíæringinn, útverkið og internetið.

Höfundur er listfræðingur.